

Participatiemonitor kerncijfers 2022

Ellen Zonneveld
Emiel Bottenheft
Annette Scherpenzeel
Claire Aussems
Hennie Boeije

NIVEL
Kennis voor betere zorg

Het Nivel levert kennis om de gezondheidszorg in Nederland beter te maken. Dat doen we met hoogwaardig, betrouwbaar en onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek naar thema's met een groot maatschappelijk belang. 'Kennis voor betere zorg' is onze missie. Met onze kennis dragen we bij aan het continu verbeteren en vernieuwen van de gezondheidszorg. We vinden het belangrijk dat mensen in staat zijn om deel te nemen aan de samenleving. Ons onderzoek draait uiteindelijk om de vraag hoe we de zorg voor de patiënt kunnen verbeteren. Alle onderzoeken publiceert het Nivel openbaar, dat is statutair vastgelegd.

December 2023

ISBN 978-94-6122-834-5

030 272 97 00

nivel@nivel.nl

www.nivel.nl

© 2023 Nivel, Postbus 1568, 3500 BN UTRECHT

Gegevens uit deze uitgave mogen worden overgenomen onder vermelding van Nivel en de naam van de publicatie. Ook het gebruik van cijfers en/of tekst als toelichting of ondersteuning in artikelen, boeken en scripties is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.

Inhoud

1	Toelichting op de cijfers	4
2	Participatie van doelgroepen in 2022	7
3	Participatie van mensen met een lichamelijke beperking	8
4	Participatie van mensen met een verstandelijke beperking	11
5	Participatie van de algemene bevolking	13
	Bijlage A Participatie door de verschillende doelgroepen op subindicatoren	15
	Bijlage B Methodologische verantwoording	18
	Literatuur	31

1 Toelichting op de cijfers

Maatschappelijke participatie kan gedefinieerd worden als ‘iemand's deelname aan het maatschappelijk leven’ (WHO, 2001). Deelname aan het maatschappelijk leven is belangrijk, want door de rollen die mensen vervullen en de activiteiten die ze ondernemen worden zij onderdeel van een samenleving (Martin Ginis et al., 2017). Participatie is gunstig voor zowel het individu als voor de samenleving in haar geheel. Zo draagt participatie bij aan het welbevinden van mensen en hun kwaliteit van leven (Aroogh & Shahboulaghi, 2019) en zorgt participatie voor een toename in solidariteit en verlaagt het de druk op sociale voorzieningen (Dekker, Fouarge, & Schils, 2008; RMO, 2008). Participatie is alleen niet voor iedereen vanzelfsprekend.

Deze publicatie gaat over de maatschappelijke participatie van twee groepen die belemmeringen kunnen ervaren in het deelnemen aan de samenleving: mensen met een lichamelijke beperking en mensen met een verstandelijke beperking. In deze publicatie worden cijfers gepresenteerd over de participatie van mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking in 2022. Om de participatie van mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking in een context te plaatsen, wordt ook de participatie van de algemene bevolking in dat jaar gerapporteerd. Voor dit onderzoek is participatie gemeten op verschillende belangrijke facetten van het dagelijks leven. Om een indicatie te kunnen geven van de feitelijke participatie op deze verschillende belangrijke facetten, worden indicatoren gebruikt.

Het Nivel monitort al langere tijd de maatschappelijke participatie van mensen met een beperking. Dit stelde het Nivel in staat om over trends te rapporteren, zoals in de [Nivel Participatiemonitor 2010-2020](#). In 2022 zijn de indicatoren om participatie vast te stellen vernieuwd (zie Tabel 1; zie Bijlage B voor een verdere toelichting op het vaststellen van de indicatoren). Een belangrijke reden was dat enkele indicatoren waren verouderd en dat er relevante indicatoren ontbraken. Te denken valt aan het postkantoor en de bank, waar veel mensen weinig of geen gebruik meer van maken en aan de andere kant juist de opkomst van digitale mogelijkheden om boodschappen en andere aankopen te doen. Door de verandering van indicatoren kunnen dit jaar geen vergelijkingen worden gemaakt met de participatiecijfers van de jaren hiervoor. Vanaf dit jaar bouwt het Nivel weer reeksen op van metingen die elk jaar op dezelfde wijze plaatsvinden.

Tabel 1 Toelichting op indicatoren van participatie

Indicator	Inhoudelijke toelichting
Huishoudelijke taken	Doet minimaal drie van de volgende taken zelf of samen: opruimen of schoonmaken, koken of maaltijden bereiden, administratie of financiën, klusjes of (kleine) reparaties, of tuinieren of planten verzorgen.
(Digitale) retailvoorzieningen	Gebruikt minimaal één van de volgende voorzieningen wekelijks: supermarkt of de markt, andere winkels, online supermarkt of bezorgservice, andere online winkels, bank of pinautomaat (geld opnemen), of internetbankieren via website of app.
Buitenshuis komen of bezoek aan natuur	Komt dagelijks buitenshuis en/of gaat wekelijks naar een park of natuur (bos, strand).
Gebruik van vervoer	Maakt wekelijks gebruik van minimaal één vorm van openbaar vervoer (zoals bus, trein, metro of tram), speciaal vervoer (zoals de Wmo-deeltaxi, Regiotaxi of Valys), of individueel vervoer (taxi, auto of motor, scooter of brommer, (elektrische) fiets, of scootmobiel). <i>Voor mensen met een verstandelijke beperking is aanvullend gevraagd naar speciaal vervoer van de instelling of het wooncentrum.</i>

Tabel 1 Vervolg

Indicator	Inhoudelijke toelichting
Betaald werk (<65 jaar)	Werkt minimaal een uur per week als werknemer, zelfstandig ondernemer of freelancer. <i>Voor mensen met een verstandelijke beperking is gevraagd of iemand betaald werk heeft bij een reguliere werkgever (eventueel met ondersteuning of aanpassingen) of bij een apart bedrijf (bijvoorbeeld van de sociale werkvoorziening/werkplaats).</i>
Vrijwilligerswerk	Doet minimaal een uur per week vrijwilligerswerk voor een instelling of vereniging. <i>Voor mensen met een verstandelijke beperking is gevraagd of iemand onbetaald werk of vrijwilligerswerk doet of een leerwerkplek of stage heeft.</i>
Dagbesteding	Gaat naar dagbesteding, bijvoorbeeld op een dagactiviteitencentrum. <i>Dit is alleen uitgevraagd voor mensen met een verstandelijke beperking.</i>
Training, cursus of opleiding	Heeft in de afgelopen 12 maanden een opleiding, training of cursus voor werk of loopbaan gevolgd of een cursus of opleiding gevolgd voor persoonlijke of algemene ontwikkeling (bijvoorbeeld een kook- of taal cursus of muzieklles). <i>Voor mensen met een verstandelijke beperking is gevraagd naar basisonderwijs of vervolgonderwijs, een werkgerelateerde cursus of training, een cursus voor plezier (bijvoorbeeld muzieklles) en een cursus om de zelfstandigheid te bevorderen.</i>
Uitgaan, groepsactiviteit of openbare voorziening	Wekelijks of maandelijks bezoek/deelname aan minimaal twee van onderstaande uitgaansgelegenheden, een of meerdere van onderstaande groepsactiviteiten en/of een openbare voorziening: Uitgaansgelegenheden: restaurant, café of discotheek, attractie (zoals de dierentuin of een pretpark), een culturele voorstelling (zoals een toneel- of dansvoorstelling of een concert), bioscoop, museum of tentoonstelling, of een sportwedstrijd (als toeschouwer). Groepsactiviteiten: georganiseerde activiteiten van een vereniging (zoals zang-, muziek-, of toneelvereniging), religieuze bijeenkomst (bijvoorbeeld kerk- of moskeebezoek), een club of groepsbijeenkomst. Openbare voorzieningen: bibliotheek of buurthuis.
Sporten en bewegen	Sport wekelijks in georganiseerd verband of een vereniging en/of niet in georganiseerd verband.
Fysiek sociaal contact	Heeft wekelijks fysieke ontmoetingen met minimaal twee van de volgende contacten: uitwonende partner, uitwonende (klein)kinderen, (schoon)familie, vrienden of goede kennissen, burens of buurtgenoten, collega's of werkrelaties (buiten werktijd), andere kennissen (bijvoorbeeld een praatje in de supermarkt), of vertrouwde dienstverleners (bijvoorbeeld een praatje met de buurthulp of de kapper). <i>Voor mensen met een verstandelijke beperking is aanvullend gevraagd naar het contact met een bezoeker(in) of vrijwilliger.</i>
Telefonisch, schriftelijk of digitaal contact	Wekelijks contact met familie, vrienden, goede kennissen of buurtgenoten door te (video)bellen, per e-mail, WhatsApp, sms, brief of via het internet (bijvoorbeeld via sociale media, een internetforum of online gamen).
Politieke participatie	Heeft in de afgelopen 12 maanden minimaal één van onderstaande acties uitgevoerd om beleid te verbeteren of iets op de politieke agenda te krijgen: deelnemen aan een debat of inspraakavond, contact opnemen met een politicus of politieke partij, actief lidmaatschap van een politieke organisatie (zoals politieke partij of belangenbehartiger), organiseren of tekenen van (online) petitie's, een brief naar een krant of tijdschrift sturen, of deelname aan stakingen of demonstraties.

Een deel van bovenstaande indicatoren is samengesteld uit metingen van twee of meer onderdelen. Een uitsplitsing naar subindicatoren voor de totale groep mensen met een lichamelijke beperking, verstandelijke beperking en de algemene bevolking is weergegeven in Bijlage A.

Methoden en analyses

De participatiecijfers worden verzameld via drie Nivel-panels. Gegevens over mensen met een lichamelijke beperking zijn verzameld met het Nationaal Panel Chronisch zieken en Gehandicapten (NPCG). Voor mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking zijn de data verkregen via hun familieleden die lid zijn van het Panel Samen Leven (PSL). Gegevens over de algemene bevolking zijn verzameld met het Consumentenpanel Gezondheidszorg (CoPa). Om op basis van deze panels uitspraken te doen over de totale populatie van mensen met een lichamelijke beperking, mensen met een verstandelijke beperking en de algemene bevolking in Nederland, is er een weging toegepast op basis van een standaardpopulatie voor iedere doelgroep. Sinds 2020 worden geüpdatete standaardpopulaties gebruikt, zodat deze een zo goed mogelijke afspiegeling zijn van de werkelijke populaties van de doelgroepen in Nederland op dit moment. Deze weging is belangrijk voor het generaliseren van de bevindingen en stelt ons in staat om in volgende jaren veranderingen te kunnen berekenen.

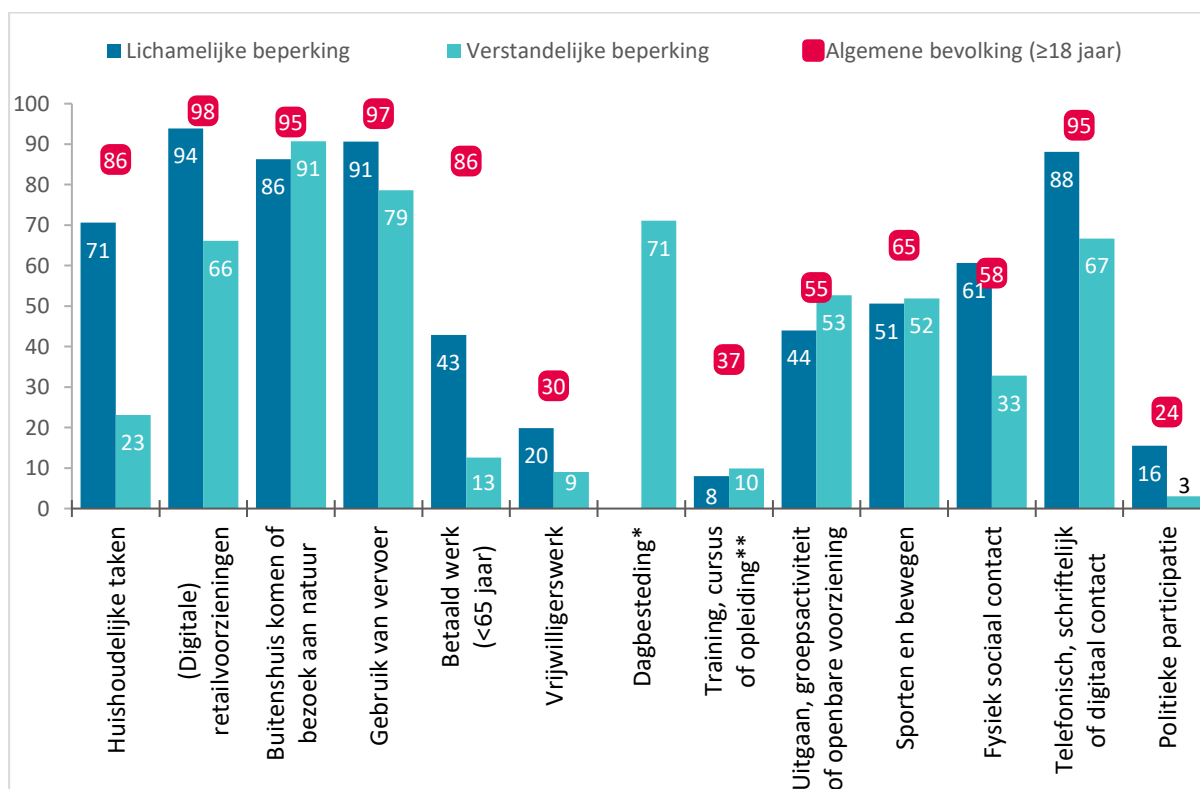
De percentages in de tabellen in deze publicatie bevatten berekeningen voor de betreffende populaties in Nederland. Behalve de percentages staan ook de 95%-betrouwbaarheidsintervallen (BI) vermeld. Een betrouwbaarheidsinterval geeft aan tussen welke waarden het werkelijke percentage ligt en geeft informatie over de nauwkeurigheid van de berekening. De percentages en betrouwbaarheidsintervallen zijn weergegeven voor de totale populaties en voor subgroepen binnen deze populaties, bijvoorbeeld mannen en vrouwen. Verschillen tussen deze subgroepen zijn statistisch getoetst. Vanwege het grote aantal toetsingen dat is gedaan, worden deze verschillen alleen vermeld als ze statistisch significant zijn bij een p -waarde van $p < .01$. Een uitgebreidere methodologische verantwoording van de analyses en standaardpopulaties staat in Bijlage B.

2 Participatie van doelgroepen in 2022

Figuur 2 geeft inzicht in de participatie van mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking en de algemene bevolking op de indicatoren in 2022. Over het algemeen is de participatie bij mensen met een beperking een stuk lager dan in de algemene bevolking. Uitzonderingen hierop zijn zichtbaar bij de indicatoren (digitale) retailvoorzieningen, gebruik van vervoer en fysiek sociaal contact voor mensen met een lichamelijke beperking. Vooral voor mensen met een verstandelijke beperking zijn verschillen in participatie ten opzichte van de algemene bevolking groot. Uitzonderingen zijn de indicatoren buitenshuis komen of een bezoek aan natuur en uitgaan, groepsactiviteiten en openbare voorzieningen, waarbij de uitkomst nagenoeg gelijk is voor mensen met een verstandelijke beperking en de algemene bevolking.

Het verschil in participatie van mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking ten opzichte van de algemene bevolking is het grootst op het gebied van betaald werk. Waar 43 procent van de mensen met een lichamelijke beperking minimaal een uur per week betaald werk doet, is dit aandeel in de algemene bevolking twee keer zo groot (86%). De participatie op dit gebied is het laagst voor mensen met een verstandelijke beperking (13%), maar 71% van deze groep heeft dagbesteding.

Figuur 2 Participatie van mensen met een lichamelijke beperking, verstandelijke beperking en de algemene bevolking in 2022 (percentages)^a

^a De cijfers zijn berekend op basis van standaardpopulaties van de betreffende groep in Nederland.

* Dagbesteding is alleen gemeten voor mensen met een verstandelijke beperking.

** Training, cursus of opleiding is alleen voor mensen met een verstandelijke beperking onder de 65 jaar berekend.

3 Participatie van mensen met een lichamelijke beperking

Tabel 3 geeft weer welk deel van de totale populatie mensen met een lichamelijke beperking participeert op elk van de 12 indicatoren. De tabel geeft dit ook weer voor verschillende subgroepen. De participatie is het grootst bij het gebruik van (digitale) retailvoorzieningen en vervoer. Van de onderzochte indicatoren is de participatie bij het volgen van een training, cursus of opleiding het laagst.

De *-tekens geven per indicator weer welke subgroepen significant verschillen ten opzichte van een referentiegroep, bijvoorbeeld mannen ten opzichte van vrouwen. Op meerdere indicatoren is de participatie hoger voor vrouwen dan voor mannen, maar op het gebied van vervoer is de participatie hoger voor mannen dan voor vrouwen. Tevens blijkt dat de participatie door de oudste leeftijdsgroep op meerdere indicatoren lager is dan voor mensen in de leeftijdscategorie 40 tot en met 64 jaar. Een uitzondering hierop is het bezoek aan uitgaansactiviteiten, groepsactiviteiten en openbare voorzieningen, wat meer wordt gedaan door 65+'ers dan door mensen van 40 tot en met 64 jaar. Behalve bij vrijwilligerswerk, fysiek sociaal contact en politieke participatie, is de deelname op de onderzochte indicatoren het hoogst voor mensen met een lichte lichamelijke beperking. De participatie door mensen met een hoger opleidingsniveau ligt bij meerdere indicatoren hoger dan voor mensen met een lager opleidingsniveau. Een uitzondering hierop vormt fysiek sociaal contact, dat mensen met een lager opleidingsniveau vaker hebben. Over het algemeen is het voor de participatie niet van belang of iemand deel is van een één- of meerpersoonshuishouden.

Tabel 3 Percentages en betrouwbaarheidsintervallen van participatie op 12 indicatoren door de totale groep mensen met een lichamelijke beperking en subgroepen binnen deze populatie

	Huishoudelijke taken	(Digitale) retail-voorzieningen	Buitenshuis komen of bezoek aan natuur	Gebruik van vervoer	Betaald werk (<65)	Vrijwilligerswerk	Training, cursus of opleiding	Uitgaan, groepsactiviteit of openbare voorziening	Sporten en bewegen	Fysiek sociaal contact	Telefonisch, schriftelijk of digitaal contact	Politieke participatie
Totale groep	71 (66-75)	94 (91-96)	86 (83-89)	91 (87-93)	43 (34-52)	20 (16-24)	8 (6-11)	44 (39-49)	51 (46-56)	61 (56-65)	88 (85-91)	16 (12-20)
Geslacht												
Man	70 (63-76)	92 (88-95)	87 (83-91)	93* (89-96)	46 (33-58)	21 (17-27)	6* (4-9)	41 (35-47)	45* (38-51)	53* (46-59)	82* (76-87)	14 (10-19)
Vrouw (referentie)	71 (66-76)	95 (92-97)	86 (81-89)	88 (84-92)	41 (33-50)	19 (15-23)	10 (7-14)	46 (41-51)	55 (49-60)	66 (61-70)	91 (88-93)	17 (13-21)
Leeftijd												
15-39 jaar	60 (39-78)	86 (66-95)	91 (74-97)	97 (83-100)	50 (32-69)	25 (12-45)	24 (12-43)	33 (18-53)	50 (31-68)	49 (32-66)	90 (71-97)	18 (8-37)
40-64 jaar (referentie)	75 (69-81)	95 (92-97)	89 (84-92)	93 (89-96)	41 (33-50)	22 (17-28)	16 (11-22)	37 (31-43)	54 (48-61)	59 (53-66)	89 (84-92)	15 (11-20)
65-74 jaar	75 (69-79)	96 (93-98)	86 (81-90)	93 (89-95)	-	25 (20-31)	6* (4-9)	47* (41-53)	57 (51-63)	65 (59-70)	88 (83-91)	16 (12-21)
≥ 75 jaar	65* (59-71)	92 (88-95)	81* (74-86)	79* (72-84)	-	14 (11-19)	3* (2-4)	55* (48-61)	43* (37-50)	63 (57-69)	87 (82-90)	15 (11-21)
Ernst beperking												
Licht (referentie)	81 (76-85)	96 (94-98)	93 (90-95)	93 (90-96)	59 (48-69)	22 (17-27)	11 (8-16)	49 (43-55)	58 (53-64)	64 (58-69)	89 (85-92)	17 (12-22)
Matig	66* (60-72)	93 (89-95)	82* (77-86)	89 (85-93)	37* (28-48)	21 (16-26)	8 (5-12)	42 (37-48)	47* (41-52)	58 (52-64)	88 (83-91)	16 (12-21)
Ernstig	36* (27-46)	81* (71-88)	55* (45-66)	79* (69-87)	13* (6-28)	13 (8-21)	3* (1-6)	32* (24-41)	34* (25-44)	57 (47-66)	85 (77-91)	12 (7-19)

Tabel 3 Vervolg

	Huishoudelijke taken	(Digitale) retail-voorzieningen	Buitenshuis komen of bezoek aan natuur	Gebruik van vervoer	Betaald werk (<65)	Vrijwilligerswerk	Training, cursus of opleiding	Uitgaan, groepsactiviteit of openbare voorziening	Sporten en bewegen	Fysiek sociaal contact	Telefonisch, schriftelijk of digitaal contact	Politieke participatie
Opleidingsniveau												
Laag (referentie)	70 (63-76)	93 (89-96)	85 (80-90)	90 (84-93)	32 (21-45)	16 (11-22)	3 (2-6)	38 (31-45)	45 (38-53)	66 (59-72)	85 (79-90)	9 (6-14)
Middelbaar	72 (66-76)	94 (91-96)	86 (81-89)	90 (86-93)	50 (40-59)	21 (17-25)	15* (11-19)	45 (40-51)	50 (45-55)	57 (51-62)	89 (85-92)	21* (16-25)
Hoog	71 (64-76)	95 (92-97)	89 (84-93)	93 (89-96)	62* (51-72)	31* (25-38)	24* (18-31)	58* (52-64)	65* (59-71)	53* (47-59)	92* (89-95)	34* (27-40)
Huishouden												
Eenpersoons	75 (69-81)	96 (93-98)	81* (75-86)	88 (83-92)	41 (29-55)	20 (15-26)	7 (5-11)	43 (36-50)	46 (40-53)	58 (51-65)	87 (82-91)	15 (10-20)
Meerpersoons (referentie)	68 (63-73)	92 (89-94)	89 (85-92)	92 (88-94)	44 (35-53)	20 (16-25)	8 (6-12)	45 (39-50)	53 (48-58)	62 (57-67)	89 (85-92)	16 (12-21)

* Significant verschil met de referentiegroep ($p < .01$).

4 Participatie van mensen met een verstandelijke beperking

Tabel 4 geeft weer welk deel van de totale populatie mensen met een verstandelijke beperking en subgroepen binnen deze doelgroep participeert op elk van de 13 indicatoren. De participatie is het grootst bij het buitenshuis komen of bezoek aan natuur en gebruik van vervoer. Van de onderzochte indicatoren is de politieke participatie het laagst.

De *-tekens geven per indicator weer welke subgroepen significant verschillen ten opzichte van een referentiegroep, bijvoorbeeld matige ten opzichte van lichte verstandelijke beperking. Er zijn weinig verschillen tussen subgroepen in hun participatie op de 13 indicatoren. Uit de tabel blijkt wel bij meerdere indicatoren dat de participatie hoger is voor mensen met een lichte verstandelijke beperking dan mensen met een matige verstandelijke beperking. Een uitzondering hierop is de dagbesteding, waar relatief meer mensen met een matige verstandelijke beperking naartoe gaan. Hiernaast blijkt dat relatief meer mannen gebruik maken van vervoer dan vrouwen en dat relatief meer mensen van 15 tot en met 39 jaar een training, cursus of opleiding volgen dan mensen van 40 tot en met 64 jaar. In de steekproef zaten geen mensen van 65 jaar of ouder die participeerden op deze indicator. Deze leeftijdsgroep is daarom niet meegenomen in het berekenen van de percentages voor de indicator training, cursus of opleiding.

Tabel 4 Percentages en betrouwbaarheidsintervallen van participatie op 13 indicatoren door de totale groep mensen met een verstandelijke beperking en subgroepen binnen deze populatie

	Huishoudelijke taken	(Digitale) retail-voorzieningen	Buitenshuis komen of bezoek aan natuur	Gebruik van vervoer	Betaald werk (<65)	Vrijwilligerswerk	Dag-besteding	Training, cursus of opleiding (<65 jaar)	Uitgaan, groepsactiviteit of openbare voorziening	Sporten en bewegen	Fysiek sociaal contact	Telefonisch, schriftelijk of digitaal contact	Politieke participatie
Totale groep	23 (17-31)	66 (58-73)	91 (85-94)	79 (71-85)	13 (8-20)	9 (6-15)	71 (64-78)	10 (6-17)	53 (45-60)	52 (44-59)	33 (26-41)	67 (59-74)	3 (1-8)
Geslacht													
Man (referentie)	22 (15-32)	72 (62-80)	89 (81-94)	87 (79-92)	19 (11-30)	11 (6-17)	64 (53-74)	10 (5-20)	53 (43-62)	49 (39-59)	41 (30-52)	65 (55-75)	4 (1-13)
Vrouw	24 (15-37)	58 (46-69)	92 (85-96)	64* (52-74)	8 (3-16)	8 (4-18)	78 (68-86)	10 (5-20)	53 (42-63)	55 (44-66)	25 (16-36)	68 (57-78)	2 (1-7)
Leeftijd													
15-39 jaar	28 (17-42)	73 (61-83)	93 (84-97)	88 (77-94)	7 (3-16)	17 (10-29)	77 (64-86)	21* (12-33)	50 (37-62)	58 (45-70)	37 (25-51)	76 (63-85)	8 (3-20)
40-64 jaar (referentie)	21 (14-32)	62 (51-72)	91 (83-96)	75 (67-82)	20 (12-31)	8 (4-15)	70 (59-79)	5 (2-12)	54 (44-64)	53 (43-63)	32 (22-43)	65 (55-75)	1 (0-8)
≥ 65 jaar	17 (7-37)	56 (36-73)	79 (61-90)	51 (31-71)	-	3 (0-21)	58 (37-76)	-	56 (39-72)	32 (18-50)	27 (12-49)	42 (26-61)	3 (0-19)
Ernst beperking													
Licht (referentie)	40 (29-51)	77 (67-84)	92 (85-96)	79 (69-86)	26 (16-38)	10 (5-20)	58 (47-68)	12 (6-21)	55 (45-65)	49 (38-60)	46 (35-57)	75 (64-83)	4 (1-10)
Matig	9* (4-16)	47* (37-57)	88 (80-93)	78 (68-85)	4* (1-9)	8 (4-15)	86* (78-91)	7 (3-17)	49 (39-59)	56 (47-66)	17* (11-26)	52* (42-62)	2 (0-9)

* Significant verschil met de referentiegroep ($p < .01$).

5 Participatie van de algemene bevolking

Tabel 5 geeft weer welk deel van de algemene bevolking en subgroepen binnen de algemene bevolking participeert op elk van de 12 indicatoren. De participatie is het grootst bij het gebruik van (digitale) retailvoorzieningen, buitenshuis komen of bezoek aan natuur, gebruik van vervoer en telefonisch, schriftelijk of digitaal contact. Bijna iedereen van de algemene bevolking participeert op deze gebieden. Van de onderzochte indicatoren is de politieke participatie het laagst.

De *-tekens geven per indicator weer welke subgroepen significant verschillen ten opzichte van een referentiegroep, bijvoorbeeld hoog opleidingsniveau ten opzichte van middelbaar opleidingsniveau. Op meerdere indicatoren is de participatie hoger voor vrouwen dan voor mannen, maar op het gebied van betaald werk is de participatie hoger voor mannen dan voor vrouwen. Tevens is de participatie door de oudste leeftijdsgroep(en) op meerdere indicatoren lager dan voor mensen in de jongere leeftijdsgroep(en). Een uitzondering hierop is het bezoek aan uitgaansactiviteiten, groepsactiviteiten en openbare voorzieningen en fysiek sociaal contact, waarop meer wordt geparticipeerd door 65+'ers dan door mensen van 40 tot en met 64 jaar. De participatie door mensen met een hoger opleidingsniveau ligt op meerdere indicatoren hoger dan voor mensen met een lager opleidingsniveau. Een uitzondering hierop vormt fysiek sociaal contact dat mensen met een lager opleidingsniveau relatief vaker hebben. Tot slot blijkt dat de participatie op meerdere indicatoren hoger is voor mensen in een meerpersoonshuishouden dan voor mensen in een eenpersoonshuishouden.

Tabel 5 Percentages en betrouwbaarheidsintervallen van participatie op 12 indicatoren door de totale algemene bevolking en subgroepen binnen deze populatie

	Huishoudelijke taken	(Digitale) retail-voorzieningen	Buitenshuis komen of bezoek aan natuur	Gebruik van vervoer	Betaald werk (<65)	Vrijwilligerswerk	Training, cursus of opleiding	Uitgaan, groepsactiviteit of openbare voorziening	Sporten en bewegen	Fysiek sociaal contact	Telefonisch, schriftelijk of digitaal contact	Politieke participatie
Totale groep	86 (83-89)	98 (97-99)	95 (93-97)	97 (96-99)	86 (81-89)	30 (26-34)	37 (32-42)	55 (50-59)	65 (61-69)	58 (54-62)	95 (91-97)	24 (20-28)
Geslacht												
Man	87 (83-90)	97* (94-98)	96 (93-97)	98 (95-99)	90* (85-93)	29 (24-35)	36 (30-42)	53 (48-58)	61 (56-66)	51* (46-57)	93* (88-96)	25 (20-30)
Vrouw (referentie)	86 (82-89)	99 (98-100)	95 (93-97)	97 (95-99)	81 (75-86)	31 (27-37)	38 (32-44)	56 (51-61)	69 (64-73)	64 (59-69)	96 (93-98)	23 (19-27)
Leeftijd												
15-39 jaar	88 (81-92)	98 (93-99)	97 (92-99)	98 (93-100)	91* (85-95)	27 (20-36)	61* (51-70)	51 (42-59)	62 (53-70)	54 (45-63)	98 (93-100)	23 (17-31)
40-64 jaar (referentie)	86 (82-89)	98 (97-99)	94 (92-96)	98 (96-99)	79 (75-83)	31 (27-36)	43 (38-48)	50 (45-54)	66 (61-70)	53 (48-58)	90 (87-93)	23 (19-27)
65-74 jaar	90 (82-95)	99 (95-100)	97 (90-99)	97 (90-99)	-	44 (34-55)	9* (5-16)	68* (58-77)	72 (62-80)	75* (65-82)	93 (86-97)	30 (21-40)
≥ 75 jaar	72* (66-77)	96 (93-98)	91 (86-94)	88* (83-92)	-	22 (17-27)	9* (6-12)	64* (58-70)	61 (54-67)	64* (58-70)	89 (84-92)	21 (16-26)
Opleidingsniveau												
Laag	85 (77-90)	97 (91-99)	93 (87-96)	94* (88-97)	80 (67-89)	22 (14-32)	21 (13-31)	47 (37-57)	53 (43-63)	62 (52-72)	90 (81-95)	15 (9-23)
Middelbaar (referentie)	84 (79-87)	98 (95-99)	96 (93-97)	97 (95-99)	82 (76-87)	29 (25-35)	34 (29-40)	52 (47-57)	64 (59-69)	62 (56-67)	94 (91-97)	22 (18-27)
Hoog	90* (87-92)	99 (98-100)	97 (94-98)	99 (97-99)	91* (88-94)	38 (33-43)	53* (47-59)	62* (58-67)	73* (68-77)	50* (46-55)	97 (94-98)	34* (29-39)
Huishouden												
Eenpersoons	87 (83-91)	99 (97-99)	91* (86-94)	94* (88-97)	75* (66-82)	27 (21-33)	30* (23-37)	54 (47-60)	62 (55-68)	53 (46-60)	94 (89-97)	24 (19-31)
Meerpersoons (referentie)	86 (82-89)	98 (96-99)	97 (95-98)	98 (97-99)	90 (86-93)	32 (28-37)	41 (36-46)	55 (51-59)	67 (62-71)	61 (56-65)	95 (91-97)	24 (20-28)

* Significant verschil met de referentiegroep ($p < .01$).

Bijlage A Participatie door de verschillende doelgroepen op subindicatoren

In hoofdstuk 1 is toegelicht welke indicatoren zijn gekozen om participatie vast te stellen. In Tabel 1 zijn de indicatoren omschreven. Dit zijn de zogenoemde hoofdindicatoren die voor elk van de doelgroepen in de voorgaande hoofdstukken zijn gerapporteerd. Sommige indicatoren bestaan uit de meting van één enkel onderwerp; zo bestaat de indicator ‘Huishoudelijke taken’ uit het aantal huishoudelijke taken dat iemand zelf kan doen. Andere indicatoren zijn samengesteld uit metingen van twee of meer onderdelen. In Tabel A1 wordt omschreven in welke subindicatoren de samengestelde indicatoren uiteenvallen. In Tabel A2 presenteren we de uitkomsten voor elk van de drie groepen – mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking en mensen in de algemene bevolking – op deze subindicatoren.

Tabel A1 Toelichting op subindicatoren van participatie

Indicator	Subindicator	Inhoudelijke toelichting
(Digitale) retailvoorzieningen	Gebruik van retailvoorzieningen in de buurt	Gebruikt minimaal één van de volgende voorzieningen wekelijks: supermarkt of de markt, andere winkels, of bank of pinautomaat (geld opnemen).
	Gebruik van digitale retailvoorzieningen	Gebruikt minimaal één van de volgende voorzieningen wekelijks: online supermarkt of bezorgservice, andere online winkels, of internetbankieren via website of app.
Buitenshuis komen of bezoek aan natuur	Buitenshuis komen	Komt minimaal dagelijks buitenshuis.
	Bezoek aan park of natuur	Gaat minimaal wekelijks naar park of natuur (bos, strand).
Gebruik van vervoer	Gebruik van individueel vervoer	Gebruikt minimaal één van de volgende individuele vervoersmiddelen wekelijks: taxi, auto of motor, scooter of brommer, (elektrische) fiets, of scootmobiel.
	Gebruik van openbaar vervoer	Gebruikt wekelijks openbaar vervoer, zoals bus, trein, metro of tram.
	Gebruik van speciaal vervoer	Gebruikt wekelijks speciaal vervoer, zoals de Wmo-deeltaxi, Regiotaxi of Valys. <i>Voor mensen met een verstandelijke beperking is aanvullend gevraagd naar speciaal vervoer van de instelling of het wooncentrum.</i>
Training, cursus of opleiding	Volgen van opleiding of werkgerelateerde cursus of training	Heeft in de afgelopen 12 maanden een opleiding, training of cursus voor werk of loopbaan gevolgd. <i>Voor mensen met een verstandelijke beperking is gevraagd naar basisonderwijs of vervolgonderwijs en een werkgerelateerde cursus of training.</i>
	Volgen van opleiding of cursus voor algemene ontwikkeling	Heeft in de afgelopen 12 maanden een opleiding of cursus gevolgd voor persoonlijke of algemene ontwikkeling (bijvoorbeeld een kook- of taalcursus of muziekles). <i>Voor mensen met een verstandelijke beperking is gevraagd naar een cursus voor plezier (bijvoorbeeld muziekles) en een cursus om de zelfstandigheid te bevorderen.</i>

Tabel A1 Vervolg

Indicator	Subindicator	Inhoudelijke toelichting
Uitgaan, groepsactiviteit of openbare voorziening	Bezoeken van uitgaansgelegenheid	Bezoekt minimaal twee van de volgende uitgaansgelegenheden maandelijks: restaurant, café of discotheek, attractie (zoals de dierentuin of een pretpark), een culture voorstelling (zoals een toneel- of dansvoorstelling of een concert), bioscoop, museum of tentoonstelling, of een sportwedstrijd (als toeschouwer).
	Deelname aan verenigings- en groepsactiviteiten	Bezoekt minimaal één van de volgende verenigings- en groepsactiviteiten maandelijks: georganiseerde activiteiten van een vereniging (zoals zang-, muziek-, of toneelvereniging), religieuze bijeenkomst (bijvoorbeeld kerk- of moskeebezoek), of een club of groepsbijeenkomst.
	Gebruik van openbare voorzieningen	Gebruikt minimaal één van de volgende openbare voorzieningen maandelijks: bibliotheek of buurthuis.
Telefonisch, schriftelijk of digitaal contact	Telefonisch contact	Heeft minimaal wekelijks contact met familie, vrienden, goede kennissen of buurtgenoten door te (video)bellen.
	Schriftelijk of digitaal contact	Heeft minimaal wekelijks schriftelijk contact (zoals via e-mail, WhatsApp, sms of brief) of digitaal contact (zoals via sociale media, een internetforum of online gamen) met familie, vrienden, goede kennissen of buurtgenoten.
Politieke participatie	Deelname aan institutionele politiek	Heeft in de afgelopen 12 maanden minimaal één van de volgende acties uitgevoerd om beleid te verbeteren of iets op de politieke agenda te krijgen: deelnemen aan een debat of inspraakavond, contact opnemen met een politicus of politieke partij, of actief lidmaatschap van een politieke organisatie (zoals politieke partij of belangenbehartiger).
	Deelname aan activistische politiek	Heeft in de afgelopen 12 maanden minimaal één van de volgende acties uitgevoerd om beleid te verbeteren of iets op de politieke agenda te krijgen: organiseren of tekenen van (online) petitie's, een brief naar een krant of tijdschrift sturen, of deelname aan stakingen of demonstraties.

Tabel A2 Percentages en betrouwbaarheidsintervallen van participatie op 16 subindicatoren door mensen met een lichamelijke beperking, verstandelijke beperking en de algemene bevolking

Subindicator	Lichamelijke beperking	Verstandelijke beperking	Algemene bevolking
Gebruik van retailvoorzieningen in de buurt	88 (85-91)	65 (57-72)	95 (92-96)
Gebruik van digitale retailvoorzieningen	55 (50-60)	NB	71 (67-75)
Buitenshuis komen	86 (82-89)	91 (85-94)	94 (92-96)
Bezoek aan parken of natuur	28 (24-33)	15 (10-21)	36 (33-41)
Gebruik van individueel vervoer	87 (84-90)	43 (35-52)	96 (94-98)
Gebruik van openbaar vervoer	3 (2-5)	11 (7-17)	10 (7-12)
Gebruik van speciaal vervoer	NB	49 (40-57)	NB
Volgen van opleiding of werkgerelateerde cursus of training	3 (2-6)	NB	27 (22-32)
Volgen van opleiding of cursus voor algemene ontwikkeling	4 (3-7)	NB	11 (8-15)
Bezoeken van uitgaansgelegenheid	12 (9-15)	NB	16 (13-20)
Deelname aan verenigings- en groepsactiviteiten	28 (24-33)	41 (34-49)	37 (33-41)
Gebruik van openbare voorzieningen	19 (15-23)	19 (14-26)	21 (18-25)
Telefonisch contact	56 (51-61)	55 (47-63)	58 (54-62)
Digitaal of schriftelijk contact	82 (78-85)	44 (36-53)	93 (89-95)
Deelname aan institutionele politiek	5 (3-8)	3 (1-7)	10 (8-13)
Deelname aan activistische politiek	11 (8-15)	NB	19 (15-22)

NB Cijfers konden niet betrouwbaar geschat worden vanwege het kleine aantal mensen dat hierop participeert.

Bijlage B Methodologische verantwoording

Het onderzoek en de Nivel-panels

In dit rapport worden gegevens gebruikt van het meetjaar 2022. De dataverzameling vond plaats in het najaar tussen oktober en december door middel van vragenlijsten. In deze vragenlijsten wordt onder andere de feitelijke participatie op verschillende deelgebieden uitgevraagd, zoals het gebruik van voorzieningen en vervoer. De vragenlijsten zijn uitgezet onder leden van verschillende Nivel-panels. Deze worden in de volgende paragrafen beschreven.

Nationaal Panel Chronisch zieken en Gehandicapten (NPCG)

Voor de gegevensverzameling van mensen met een lichamelijke beperking wordt gebruik gemaakt van het Nationaal Panel Chronisch zieken en Gehandicapten (NPCG). Het NPCG is een landelijk representatief panel van rond de 3.500 zelfstandig wonende mensen uit de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder met een medisch gediagnosticeerde somatische ziekte en/of een langdurige lichamelijke beperking. Elk najaar ontvangen leden van het NPCG een vragenlijst over hun deelname aan de samenleving. In 2022 zijn er 3.391 vragenlijsten verstuurd en 2.520 vragenlijsten ingevuld. Daarmee is het responspercentage in 2022 74%. Hiervan hadden 1.158 respondenten tenminste een lichamelijke beperking.

Mensen met een chronische ziekte en mensen met een lichamelijke beperking zijn geen twee elkaar uitsluitende groepen. Bij een groot deel van de mensen met een lichamelijke beperking houdt de beperking verband met de aanwezigheid van een chronische ziekte. Voor dit onderzoek zijn mensen die wél een chronische ziekte, maar géén lichamelijke beperking hebben buiten beschouwing gelaten.

De panelleden van het NPCG zijn geworven via huisartsenpraktijken (landelijke steekproef uit de Registratie Gevestigde Huisartsen in Nederland) en uit deelnemers aan nationale enquêtes van het CBS. Voor het huidige onderzoek zijn gegevens gebruikt van deelnemers die een lichte tot ernstige lichamelijke beperking hebben. Panelleden doen maximaal vier jaar mee aan het panel. Zie voor een uitgebreide beschrijving van het NPCG en de wervingsprocedure de publicaties Menting et al. (2019) en Knapen et al. (2023).

De ernst van de lichamelijke beperking is vastgesteld aan de hand van de activiteiten die men nog (zelfstandig) kan doen. Hiervoor is een schaal ontwikkeld door het SCP (De Klerk, Iedema & Van Campen, 2006):

- Mensen met een *lichte lichamelijke beperking* hebben moeite met enkele activiteiten. Het gaat hierbij om activiteiten op het gebied van Activiteiten van het Dagelijks Leven (ADL) en mobiliteit, huishoudelijke activiteiten en om het zien en horen. Denk bij huishoudelijke activiteiten en mobiliteit bijvoorbeeld aan het doen van zwaar huishoudelijk werk, het bed verschonen of tien minuten staan.
- Mensen die moeite hebben met meerdere activiteiten, bijvoorbeeld zowel op het gebied van mobiliteit als de persoonlijke verzorging, maar deze nog wel zelf kunnen verrichten, worden geclassificeerd als mensen met een *matige lichamelijke beperking*.

- Degenen met een *ernstige lichamelijke beperking* kunnen minimaal één activiteit helemaal niet zelf uitvoeren en hebben hierbij ondersteuning nodig. Het gaat hierbij om mensen met langdurige motorische en/of zintuiglijke beperkingen.

Panel Samen Leven (PSL)

Voor de participatiecijfers worden gegevens over mensen met een verstandelijke beperking verzameld in het Panel Samen Leven (PSL). Ongeveer 400 mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking zijn lid van het PSL. Behalve mensen met een beperking zelf, zijn ongeveer 300 naasten (voornamelijk familieleden) van mensen met een verstandelijke beperking lid. Bij ongeveer 150 leden neemt zowel de persoon met een verstandelijke beperking als diens naaste deel aan het panel. In de overige gevallen is alleen de persoon met een verstandelijke beperking of alleen een naaste lid. Leden zijn verspreid over heel Nederland geworven via instellingen die ondersteuning bieden aan mensen met een verstandelijke beperking in hun woonsituatie en via huisartsenpraktijken.

Uitgesloten van deelname aan het panel zijn mensen met een verstandelijke beperking en/of naasten die niet Nederlandstalig zijn en personen die terminaal ziek zijn. Mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking die moeilijk communiceren kunnen wel aan het panel deelnemen. Als door communicatieproblemen deelname onmogelijk is, neemt de direct naaste deel. Er zijn in het PSL geen mensen vertegenwoordigd met een ernstige verstandelijke beperking. In deze rapportage staan daarom alleen cijfers van mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking. Voor verdere informatie over het PSL, zie www.nivel.nl/nl/panel-samen-leven.

Voor de participatiecijfers zijn de gegevens over mensen met een verstandelijke beperking verzameld via hun naasten. Naasten ontvangen in het najaar een vragenlijst waarin zij vragen beantwoorden over de deelname aan de samenleving door hun familielid met een verstandelijke beperking. In 2022 zijn er 297 vragenlijsten verstuurd en 209 vragenlijsten ingevuld. Daarmee is het responspercentage in 2022 70%.

In het PSL worden de volgende definities voor de ernst van de beperking gebruikt: *ernstige verstandelijke beperking*: IQ onder de 30 (niet in panel); *matige verstandelijke beperking*: IQ 30-50; en *licht verstandelijke beperking*: IQ 50-70.

Consumentenpanel Gezondheidszorg (CoPa)

Gegevens over de participatie van de algemene bevolking worden verzameld in het Consumentenpanel Gezondheidszorg (CoPa). Het CoPa bestaat uit mensen van 18 jaar en ouder uit de algemene bevolking in Nederland. Het panel inventariseert de ervaringen, meningen, verwachtingen en kennis van consumenten over de gezondheidszorg. Het panel is in 1992 opgericht en bestaat momenteel uit ruim 11.000 personen van achttien jaar en ouder. Panelleden zijn over het algemeen niet langer dan vijf jaar lid. Het werven van nieuwe panelleden wordt op twee manieren gedaan. De eerste manier is door middel van het aankopen van een aselechte steekproef van adressen bij een adresleverancier. De tweede manier van werven is via huisartspraktijken die deelnemen aan de Nivel Zorgregistraties Eerste Lijn. Een uitgebreide beschrijving van het CoPa, de representativiteit en de werving van panelleden staat in het rapport van Brabers en De Jong (2022).

Voor dit onderzoek wordt elk jaar een steekproef van mensen van 18 jaar en ouder ('algemene bevolking') en ouderen uit het panel getrokken. 60% van de respondenten die de vragenlijst hebben ingevuld behoort tot de steekproef 'algemene bevolking'. Over hen wordt in het huidige onderzoek

gerapporteerd. De steekproef van panelleden ontvangt elk najaar een vragenlijst over hun deelname aan de samenleving. In 2022 zijn er 3.250 vragenlijsten verstuurd en 1.759 vragenlijsten ingevuld. Daarmee is het responspercentage in 2022 54%. Aangezien de participatiecijfers van de algemene bevolking in dit geval als context voor die van mensen met een beperking dienen, is het belangrijk op te merken dat ook in het CoPa mensen met een lichamelijke beperking lid zijn. In totaal wordt er over 1.058 respondenten gerapporteerd.

Analyses

Voor dit onderzoek is maatschappelijke participatie gemeten op verschillende deelgebieden. Om een indicatie te kunnen geven van de feitelijke participatie op een bepaald deelgebied, zijn indicatoren vastgesteld (zie Box 1). Nadere toelichting op de totstandkoming van de indicatoren en de bijbehorende vraagstelling is weergegeven in de paragraaf Meetinstrumenten.

Box 1 De indicatoren van maatschappelijke participatie

1. Huishoudelijke taken	8. Training, cursus of opleiding
2. (Digitale) retailvoorzieningen	9. Uitgaan, groepsactiviteit of openbare voorziening
3. Buitenshuis komen of bezoek aan natuur	10. Sporten en bewegen
4. Gebruik van vervoer	11. Fysiek sociaal contact
5. Betaald werk (<65 jaar)	12. Telefonisch, schriftelijk of digitaal contact
6. Vrijwilligerswerk	13. Politieke participatie
7. Dagbesteding*	

* Alleen voor mensen met een verstandelijke beperking.

Analyses van participatie

Er zijn analyses uitgevoerd om berekeningen (percentages) te geven voor de totale groep van mensen met een beperking of de algemene bevolking, en voor subgroepen (bijvoorbeeld naar ernst van de beperking). Voor alle berekeningen is de boven- en ondergrens van het 95%-betrouwbaarheidsinterval berekend. Ook is getoetst of het effect van een bepaald kenmerk van een subgroep (bijvoorbeeld vrouw ten opzichte van man) significant is. Een dergelijk significant sekseffect impliceert dat de gemiddelde waarde op een bepaalde indicator voor vrouwen afwijkt van die van mannen. Vanwege het grote aantal toetsingen dat is gedaan, is steeds een alpha van .01 gehanteerd. Verschillen tussen (sub)groepen worden alleen vermeld als deze statistisch significant zijn ($p < 0.01$). Gebaseerd op standaardpopulaties is er in de analyses een weging toegepast op achtergrondkenmerken, zoals leeftijd en geslacht (zie de volgende paragraaf). Panelleden van wie één of meerdere van deze kenmerken onbekend is, zijn niet meegenomen in de analyses. Bij het berekenen van de indicator 'Betaald werk' is de groep mensen van 65 jaar en ouder standaard niet meegenomen in de analyses vanwege de kleine aantallen. Bij het berekenen van de indicator 'Training, cursus of opleiding' is bij mensen met een verstandelijke beperking de groep van 65 jaar en ouder niet meegenomen, omdat in onze steekproef deze activiteit niet wordt gedaan door deze leeftijdsgroep.

Standaardpopulatie en weging

Om uitspraken te kunnen doen op populatieniveau is bij de berekeningen van de percentages middels een weging rekening gehouden met gedefinieerde standaardpopulaties (zie Tabellen B1-B3). Bij berekeningen voor subgroepen (zoals mannen en vrouwen) zijn alle overige achtergrondkenmerken op de waarden van de standaardpopulatie gezet. De standaardpopulaties zijn gebaseerd op gegevens uit verschillende bronnen over de daadwerkelijke samenstelling van de betreffende populaties in Nederland. De totstandkoming van de standaardpopulaties wordt in de volgende deelparagrafen toegelicht.

Standaardpopulatie van mensen met een lichamelijke beperking

Voor het definiëren van de standaardpopulatie van mensen met een lichamelijke beperking (zie Tabel B1) baseren we ons voor geslacht en ernst van de beperking vooral op cijfers van het SCP (De Klerk et al., 2012). Prevalentie van de verschillende leeftijdscategorieën en opleidingsniveaus en verdeling naar de mate van stedelijkheid zijn gebaseerd op cijfers over mensen met minimaal één lichamelijke beperking van het CBS (2013). De NPCG-cijfers wijken bij de verdeling naar leeftijd en ernst van de beperking af, omdat voor het NPCG – behalve mensen met een chronische ziekte – met name mensen met een matige of ernstige beperking zijn geselecteerd (uit AVO en WBO). Voor de verdeling naar geslacht, leeftijd, ernst van de beperking en opleidingsniveau gaan we daarom voornamelijk uit van de cijfers van het SCP en het CBS. De verdeling naar aard van de beperking is afkomstig uit het Onderzoek Zorggebruik van het CBS over de jaren 2014 t/m 2016. Voor de verdeling naar huishouden en regio van de standaardpopulatie zijn gegevens gebruikt van de Nederlandse bevolking (CBS, 2019). Van de populatie mensen met een beperking zijn deze gegevens niet bekend.

Tabel B1 Verantwoording van de gekozen standaardpopulatie en kenmerken van respondenten in 2022 van mensen met een lichamelijke beperking (≥ 15 jaar, zelfstandig wonend)

In %	SCP, 2012, 2016; CBS, 2013; 2019	Respondenten in 2022	Standaardpopulatie
Geslacht Leeftijd 20+			
Mannen	42	42	40
Vrouwen	58	58	60
Leeftijd			
15 t/m 39 jaar	11 (16-39 jaar)	3	10
40 t/m 64 jaar	40	29	40
65 t/m 74 jaar	16	34	17
75 jaar en ouder	33	35	33
Ernst beperking			
Licht	53	45	50
Matig	33	43	35
Ernstig	14	12	15
Aard beperking 18+, lichte of ernstige lichamelijke beperking			
Alleen motorisch	83	52	80
Motorisch en zintuiglijk	17	48	20
Opleidingsniveau Leeftijd 25+			
Laag	69	26	50
Midden	16	47	30
Hoog	15	27	20
Mate van stedelijkheid Leeftijd 16+			
Zeer sterk stedelijk	24	16	23
Sterk stedelijk	22	32	23
Matig stedelijk	17	25	20
Weinig stedelijk	19	23	20
Niet stedelijk	18	4	14
Huishouden Algemene bevolking			
Eenpersoonshuishouden	38	29	35
Meerpersoonshuishouden	62	71	65
Regio			
Noord	10	8	9
Oost	21	19	24
West	48	44	47
Zuid	21	30	20

Standaardpopulatie van mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking

In dit onderzoek gebruiken we gegevens afkomstig van naasten die gaan over mensen met een verstandelijke beperking. Met de standaardpopulatie (zie Tabel B2) proberen we de steekproef van naasten zo goed mogelijk aan te laten sluiten bij de samenstelling van de groep mensen met een verstandelijke beperking. De geslachtsverdeling zoals gevonden in het PSL in 2006 (mannen 56%, vrouwen 44%) zit precies tussen twee schattingen in van oudere prevalentiestudies (zie Van den Hoogen et al., 2010). De man-vrouwverdeling van mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking is over verschillende bronnen en jaren heen constant gebleven.

Qua leeftijdsverdeling lijkt de prevalentie van licht verstandelijke beperkingen onder jongeren groter dan onder volwassenen en ouderen. Dit komt mede door onderdiagnostiek, generatieverschillen en door onzichtbaarheid tijdens de volwassenheid na afloop van regulier onderwijs. Er komen dus niet meer mensen met een verstandelijke beperking bij onder jongeren, maar de beperkingen worden tegenwoordig beter gediagnosticeerd en zijn vaker bekend. Op basis van de IQ-verdeling onder de bevolking kan worden aangenomen dat de prevalentie van mensen met een lichte verstandelijke beperking onder jongeren en volwassenen even hoog is (Woittiez et al., 2019). Volgens de nieuwste schattingen wordt verwacht dat voor de groep mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking de prevalentie enigszins afneemt met de stijging van de leeftijd (De Klerk et al., 2012). We houden voor deze publicatie grotendeels de verdeling van het PSL uit 2016 aan, waardoor de verdeling zo goed mogelijk aansluit op deze nieuwste inzichten.

Er zijn geen registraties van het aantal mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking, daarom moet er voor de prevalentie van deze groep gebruik worden gemaakt van schattingen (Woittiez et al., 2019). Gebruikt men de 2.1% van de bevolking die wordt geschat een IQ tussen de 50 en 70 te hebben, dan is het aantal personen in Nederland met een lichte verstandelijke beperking ruim 360.000 mensen (Woittiez et al., 2019). In het verleden is de omvang van deze groep structureel onderschat, omdat er vooral werd gekeken naar zorggebruik en mensen met een lichte verstandelijke beperking lang niet altijd zorg gebruiken. Mensen met een matige of ernstige verstandelijke beperking hebben wél vrijwel altijd zorg nodig en schattingen van de omvang van deze groep zijn vaak op dit zorggebruik gebaseerd (Woittiez et al., 2019). Schattingen van deze groep zijn als gevolg hiervan redelijk accuraat. We houden voor de standaardpopulatie de verdeling aan van de interviews uit 2016 met panelleden met een verstandelijke beperking uit PSL. Deze is 60-40 en lijkt een betere afspiegeling van deze groep wanneer wordt uitgegaan van eerdere onderschattingen. Voor mensen met een verstandelijke beperking standaardiseren we niet naar huishoudsamenstelling omdat deze variabele een sterke samenhang vertoont met de ernst van de verstandelijke beperking. Voor deze groep is het vanwege het geringe aantal respondenten in sommige subgroepen niet mogelijk om de standaardpopulatie ook te definiëren naar regio en stedelijkheid.

Tabel B2 Verantwoording van de gekozen standaardpopulatie van mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking en kenmerken van familieleden in 2016 en 2022 (≥ 15 jaar)

In %	Respondenten 2016	Respondenten in 2022, uit vragenlijst	Standaardpopulatie
Geslacht familielid			
Mannen	54 ^a	55	55
Vrouwen	46 ^a	45	45
Leeftijd familielid			
15 t/m 39 jaar	37 ^a	36	40
40 t/m 64 jaar	47 ^a	47	45
65 jaar en ouder	16 ^a	16	15
Ernst beperking familielid			
Licht	60 ^b	45	60
Matig	40 ^b	55	40
Ernstig	-	-	-

^a Cijfer afkomstig uit vragenlijst ingevuld door naasten van mensen met een verstandelijke beperking in 2016.

^b Cijfer afkomstig uit interview met mensen met een verstandelijke beperking zelf in 2016.

Standaardpopulatie van de algemene bevolking

Voor het definiëren van de standaardpopulatie van de algemene bevolking (zie Tabel B3) zijn gegevens gebruikt van het CBS (peildatum 2019). Zie voor de samenstelling van CoPa Brabers en De Jong (2022). Voor het opleidingsniveau zijn cijfers van het CBS gebruikt voor de beroepsbevolking van 15 t/m 64 jaar. Aangezien daarin ook jongeren zitten die hun opleiding nog niet hebben afgerond, is ervoor gekozen het opleidingsniveau van de standaardpopulatie iets omhoog te halen.

Tabel B3 Verantwoording van de gekozen standaardpopulatie van de algemene bevolking en kenmerken van respondenten in 2022

In %	CBS (peildatum 2019)	Respondenten in 2022	Standaardpopulatie
Geslacht			
Mannen	49	49	50
Vrouwen	51	51	50
Leeftijd			
15 t/m 39 jaar	37	14	35
40 t/m 64 jaar	40	50	40
65 t/m 74 jaar	13	10	14,5
75 jaar en ouder	10	26	10,5
Opleidingsniveau	15-65 jaar		
Laag	26	11	23
Midden	40	43	42
Hoog	34	46	35
Huishouden			
Eenpersoonshuishouden	38	29	34
Meerpersoonshuishouden	62	71	66

Meetinstrumenten

Voor de participatiecijfers zijn indicatoren opgesteld. Deze zijn in vragenlijsten gemeten middels gesloten vragen. De indicatoren en vraagstellingen worden in deze paragraaf nader toegelicht.

De indicatoren van participatie

De maatschappelijke participatie van mensen met een lichamelijke beperking en algemene bevolking wordt gemeten op 12 indicatoren en die van mensen met een verstandelijke beperking op 13 indicatoren. De geïnccludeerde indicatoren zijn op basis van de beschikbare wetenschappelijke literatuur en in overleg met de programmacommissie van de Monitor Zorg en Participatie van mensen met een chronische ziekte of beperking vastgelegd (voor een overzicht van de leden van de programmacommissie, zie Boeije et al. (2023)). In overleg met de programmacommissie is er een keuze gemaakt om de indicatoren te baseren op gegevens over de feitelijke participatie en geen gegevens over ervaren tevredenheid erin te betrekken. De vastgestelde indicatoren zijn ook voorgelegd aan een adviesgroep bestaande uit mensen met een beperking.

Indicatoren en bijbehorende vragen

Tabel B4 geeft voor de groep mensen met een lichamelijke beperking, verstandelijke beperking en de algemene bevolking een overzicht van alle indicatoren, de bijbehorende vraagstelling in de vragenlijst en de codering. Bij een enkele indicator is een extra antwoordoptie voor mensen met een verstandelijke beperking toegevoegd; dat staat er dan bij vermeld.

Tabel B4 Indicatoren, vraagstelling en codering feitelijke participatie, mensen met een lichamelijke beperking, mensen met een verstandelijke beperking en algemene bevolking

Indicator	Vraagstelling in vragenlijst	Codering
Huishoudelijke taken	Welke huishoudelijke taken doet u regelmatig? <i>Opruimen of schoonmaken; Koken of maaltijden bereiden; Administratie of financiën; Klusjes of (kleine) reparaties; Tuinieren of planten verzorgen</i> (Doe ik meestal zelf of samen met partner of huisgenoot; Doet meestal mijn partner of huisgenoot; Doet meestal iemand anders (mantelzorger of professionele hulp); Niet van toepassing)	0 = doet minder dan drie huishoudelijke taken zelf of samen met partner of huisgenoot 1 = doet minimaal drie huishoudelijke taken zelf of samen met partner of huisgenoot
(Digitale) retailvoorzieningen	Hoe vaak gebruikt u de volgende voorzieningen? <i>Supermarkt of de markt; Andere winkels; Online supermarkt of bezorgservice; Andere online winkels; Bank of pinautomaat (geld opnemen); Internetbankieren via website of app</i> (Minstens 1x per week; Minstens 1x per maand; Minder dan 1x per maand; Zelden of nooit)	0 = gebruikt minder dan één (digitale) retailvoorziening wekelijks 1 = gebruikt minimaal één (digitale) retailvoorziening wekelijks
Buitenshuis komen of bezoek aan natuur	Over het algemeen, hoe vaak komt u buitenshuis? (Dagelijks; Wekelijks; Maandelijks; Minder dan 1x per maand) Hoe vaak gaat u naar de volgende voorzieningen? <i>Parken of natuur (bos, strand)</i> (Minstens 1x per week; Minstens 1x per maand; Minder dan 1x per maand; Zelden of nooit)	0 = komt niet dagelijks buitenshuis en gaat niet wekelijks naar een park of natuur (bos, strand) 1 = komt dagelijks buitenshuis en/of gaat wekelijks naar een park of natuur (bos, strand)

Tabel B4 Vervolg

Indicator	Vraagstelling in vragenlijst	Codering
Gebruik van vervoer	Hoe vaak gebruikt u de volgende vervoersmiddelen? <i>Openbaar vervoer, zoals bus, trein, metro of tram; Speciale vervoersvoorzieningen, zoals de Wmo-deeltaxi, Regiotaxi of Valys; Taxi (particulier); Auto of motor; Scooter of brommer; (Elektrische) fiets; Scootmobiel</i> (Minstens 1x per week; Minstens 1x per maand; Minder dan 1x per maand; Zelden of nooit; Niet van toepassing/heb ik niet) <i>Voor mensen met een verstandelijke beperking is aanvullend gevraagd naar speciaal vervoer van de instelling of wooncentrum.</i>	0 = maakt niet wekelijks gebruik van één vorm van vervoer 1 = maakt wekelijks gebruik van één vorm van vervoer
Betaald werk (<65 jaar)	Heeft u betaald werk? (Nee; Ja, ... uur per week als werknemer; Ja, ... uur per week als zelfstandig ondernemer of freelancer) <i>Voor mensen met een verstandelijke beperking is gevraagd of iemand betaald werk heeft bij een reguliere werkgever (eventueel met ondersteuning of aanpassingen) of bij een apart bedrijf (bijvoorbeeld van de sociale werkvoorziening of werkplaats).</i>	0 = werkt niet minimaal één uur per week als werknemer en/of zelfstandig ondernemer of freelancer 1 = werkt minimaal één uur per week als werknemer en/of zelfstandig ondernemer of freelancer
Vrijwilligerswerk	Doet u vrijwilligerswerk voor een instelling of vereniging? Bijvoorbeeld voor een sportvereniging, gebedshuis of school. (Nee; Ja, ... uur per week) <i>Voor mensen met een verstandelijke beperking is gevraagd of iemand onbetaald werk of vrijwilligerswerk doet of een leerwerkplek of stage heeft.</i>	0 = doet niet minimaal één uur per week vrijwilligerswerk voor een instelling of vereniging 1 = doet minimaal één uur per week vrijwilligerswerk voor een instelling of vereniging
Dagbesteding	Welke andere dagactiviteit doet uw familielid? (Dagbesteding, bijvoorbeeld op een dagactiviteitencentrum; Mijn familielid heeft geen dagbesteding) <i>Dit is alleen uitgevraagd voor mensen met een verstandelijke beperking.</i>	0 = heeft geen dagbesteding 1 = heeft dagbesteding

Tabel B4 Vervolg

Indicator	Vraagstelling in vragenlijst	Codering
Training, cursus of opleiding	<p>Heeft u de afgelopen 12 maanden een opleiding, training of cursus voor uw werk of loopbaan gevolgd? (Ja, een training of cursus; Ja, een (vervolg)opleiding; Nee)</p> <p>Heeft u de afgelopen 12 maanden een cursus of opleiding gevolgd voor uw persoonlijke of algemene ontwikkeling? Bijvoorbeeld een kook- of taalcursus of muziekles. (Ja; Nee) <i>Voor mensen met een verstandelijke beperking is gevraagd naar basisonderwijs of vervolgonderwijs, een werkgerelateerde cursus of training, een cursus voor plezier (bijvoorbeeld muziekles) en een cursus om de zelfstandigheid te bevorderen.</i></p>	<p>0 = heeft in de afgelopen 12 maanden geen opleiding, training of cursus voor werk of loopbaan gevolgd of een cursus of opleiding gevolgd voor persoonlijke of algemene ontwikkeling 1 = heeft in de afgelopen 12 maanden een opleiding, training of cursus voor werk of loopbaan gevolgd en/of een cursus of opleiding gevolgd voor persoonlijke of algemene ontwikkeling</p>
Uitgaan, groepsactiviteit of openbare voorziening	<p>Hoe vaak doet u de volgende activiteiten? <i>Uitgaansgelegenheden: Restaurant, café of discotheek; Attractie, zoals de dierentuin of een pretpark; Culturele voorstelling, zoals een toneel- of dansvoorstelling of een concert; Bioscoop; Museum of tentoonstelling; Sportwedstrijd (als toeschouwer) (Minstens 1x per week; Minstens 1x per maand; Minder dan 1x per maand; Zelden of nooit)</i></p> <p><i>Groepsactiviteiten: Georganiseerde activiteiten van een vereniging, zoals zang-, muziek- of toneelvereniging; Religieuze bijeenkomst, bijvoorbeeld kerk- of moskeebezoek; Club of groepsbijeenkomst, bijvoorbeeld een boekenclub, kaartclub of hobbyclub (Minstens 1x per week; Minstens 1x per maand; Minder dan 1x per maand; Zelden of nooit)</i></p> <p><i>Openbare voorzieningen: Buurthuis; Bibliotheekgebouw (Minstens 1x per week; Minstens 1x per maand; Minder dan 1x per maand; Zelden of nooit)</i></p>	<p>0 = bezoekt niet wekelijks of maandelijks minimaal twee uitgaansgelegenheden, minimaal één groepsactiviteit of minimaal één openbare voorziening 1 = bezoekt wekelijks of maandelijks minimaal twee uitgaansgelegenheden, minimaal één groepsactiviteit en/of minimaal één openbare voorziening</p>

Tabel B4 Vervolg

Indicator	Vraagstelling in vragenlijst	Codering
Sporten en bewegen	<p>Hoe vaak doet u de volgende activiteiten? <i>Sporten in georganiseerd verband of een vereniging; Sporten of bewegen, niet in georganiseerd verband. Bijvoorbeeld alleen of met een vriend gaan fietsen, zwemmen of wandelen, of fitness in de sportschool</i> (Minstens 1x per week; Minstens 1x per maand; Minder dan 1x per maand; Zelden of nooit)</p>	<p>0 = sport niet wekelijks in georganiseerd verband of een vereniging of niet in georganiseerd verband 1 = sport wekelijks in georganiseerd verband of een vereniging en/of niet in georganiseerd verband</p>
Fysiek sociaal contact	<p>Hoe vaak ontmoet u de volgende mensen? Het gaat om mensen die niet bij u in huis wonen en met wie u minimaal een (kort) gesprek voert (niet alleen een begroeting). Het gaat hier over fysieke ontmoetingen, dus niet via de telefoon of computer/tablet. <i>Uitwonende partner; Uitwonende (klein)kinderen; (Schoon)familie; Vrienden of goede kennissen; Buren of buurtgenoten; Collega's of werkrelaties, buiten werktijd; Andere kennissen, bijvoorbeeld een praatje in de supermarkt; Contacten met vertrouwde dienstverleners, bijvoorbeeld een praatje met de buurthulp of de kapper</i> (Minstens 1x per week; Minstens 1x per maand; Minder dan 1x per maand; Zelden of nooit; Niet van toepassing/heb ik niet) <i>Voor mensen met een verstandelijke beperking is aanvullend gevraagd naar het contact met een bezoeker(in) of vrijwilliger.</i></p>	<p>0 = heeft niet wekelijks fysieke ontmoetingen met minimaal twee contacten 1 = heeft wekelijks fysieke ontmoetingen met minimaal twee contacten</p>

Tabel B4 Vervolg

Indicator	Vraagstelling in vragenlijst	Codering
Telefonisch, schriftelijk of digitaal contact	<p>Hoe vaak (video)belt u met familie, vrienden, goede kennissen of buurtgenoten? Het gaat om mensen die niet bij u in huis wonen. (Minstens 1x per week; Minstens 1x per maand; Minder dan 1x per maand; Zelden of nooit; Niet van toepassing)</p> <p>Hoe vaak heeft u via e-mail, WhatsApp, sms of per brief contact met familie, vrienden, goede kennissen of buurtgenoten? Het gaat om mensen die niet bij u in huis wonen. (Minstens 1x per week; Minstens 1x per maand; Minder dan 1x per maand; Zelden of nooit; Niet van toepassing)</p> <p>Hoe vaak heeft u via internet contact met mensen die niet bij u in huis wonen? Bijvoorbeeld via sociale media (zoals Facebook of LinkedIn), een internetforum of online gamen? Het gaat om wederzijds contact, dus bijvoorbeeld niet alleen een 'like' geven. (Minstens 1x per week; Minstens 1x per maand; Minder dan 1x per maand; Zelden of nooit; Niet van toepassing)</p>	<p>0 = heeft niet wekelijks contact met familie, vrienden, goede kennissen of buurtgenoten door te (video)bellen, per e-mail, WhatsApp, sms, brief of via het internet</p> <p>1 = heeft wekelijks contact met familie, vrienden, goede kennissen of buurtgenoten door te (video)bellen, per e-mail, WhatsApp, sms, brief of via het internet</p>
Politieke participatie	<p>Wat heeft u de afgelopen 12 maanden gedaan om beleid te verbeteren of iets op de politieke agenda te krijgen? (Deelnemen aan een debat of inspraakavond; Contact opnemen met een politicus of politieke partij; Actief lidmaatschap van een politieke organisatie, zoals politieke partij of belangenbehartiger; Organiseren of tekenen van (online) petitie's; Een brief naar een krant of tijdschrift sturen; Deelname aan stakingen of demonstraties; Andere activiteiten; Geen van bovenstaande)</p>	<p>0 = heeft in de afgelopen 12 maanden niet minimaal één actie uitgevoerd om beleid te verbeteren of iets op de politieke agenda te krijgen</p> <p>1 = heeft in de afgelopen 12 maanden minimaal één actie uitgevoerd om beleid te verbeteren of iets op de politieke agenda te krijgen</p>

Literatuur

- Aroogh, M.D., & Shahboulaghi, F.M. (2019). Social Participation of Older Adults: A Concept Analysis. *International journal of community-based nursing and midwifery*, 8(1), 55-72
- Boeije, H., Menting, J., Scherpenzeel, A., Knapen, J., Schelven, F. van, Zonneveld, E., Scheffer, M., Bottenheft, E., Weele, M. van, Gier, M. de (2023). *Monitor Zorg en Participatie van mensen met een chronische ziekte of beperking: jaaroverzicht 2022*. Utrecht: Nivel.
- Brabers, A.E.M., & De Jong, J.D. (2022). *Nivel Consumentenpanel Gezondheidszorg : basisrapport met informatie over het panel 2022*. Utrecht: Nivel.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2013). *Gezondheid, aandoeningen, beperkingen; persoonskenmerken, 2010-2013 [Dataset]*. Geraadpleegd op 10 juli 2015, van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/81173NED/table?fromstatweb>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2019). *Bevolking op 1 januari en gemiddeld; geslacht, leeftijd en regio [Dataset]*. Geraadpleegd op 17 mei 2019, van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/03759ned/table?ts=1570517597001>
- De Klerk, M., Fernee, H., Woittiez, I., & Ras, M. (2012). *Factsheet Mensen met lichamelijke of verstandelijke beperkingen*. Den Haag: SCP.
- De Klerk, M., Iedema, J., & Van Campen, C. (2006). *SCP-maat voor lichamelijke beperkingen op basis van AVO 2003*. Den Haag: SCP.
- Dekker, R., Fouarge, D., & Schils, T. (2008). Concurrentie tussen arbeidsmarkt- en maatschappelijke participatie. *Economisch Statistische Berichten*, 93(4538), 404-407.
- Knapen, J., Bottenheft, E., Zonneveld, E., Aussems, C., & Boeije, H. (2023). *Nivel Participatiemonitor 2010-2020: deelname aan de samenleving van mensen met een beperking*. Utrecht: Nivel.
- Maas, J.M.A.G., Serail, S., & Janssen, A.J.M. (1988). *Frequentie-onderzoek geestelijk gehandicapten 1986*. Tilburg: IVA.
- Martin Ginis, K.A., Evans, M.B., Mortenson, W.B., & Noreau, L. (2017). Broadening the Conceptualization of Participation of Persons With Physical Disabilities: A Configurative Review and Recommendations. *Archives of physical medicine and rehabilitation*, 98(2), 395-402.
- Menting, J., Schelven, F. van, Grosscurt, R., Spreeuwenberg, P., & Heijmans, M. (2019). *Zorgmonitor 2019: Ontwikkelingen in de zorg voor mensen met een chronische ziekte: 2005-2018* Utrecht: Nivel.
- Movisie (2020). *Coronacrisis raakt dagbesteding van mensen met verstandelijke beperking*. Geraadpleegd op 2 september 2022, van <https://www.movisie.nl/artikel/coronacrisis-raakt-dagbesteding-mensen-verstandelijke-beperking>
- Onderzoek Zorg Gebruik. SCP/CBS (OZG '14-OZG '16), SCP bewerking.

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) (2008). Verkenning participatie: arbeid, vrijwillige inzet en mantelzorg in perspectief. Den Haag: RMO.

Van den Hoogen, P., Cardol, M., Spreeuwenberg, P., & Rijken, M. (2010). Deelname aan de samenleving van mensen met een beperking in 2006-2008: Participatiemonitor 2008. Utrecht: Nivel.

Van Schroyen Lantman-de Valk, H.M.J., Van Heurn-Nijsten, E.W.A., & Wullink, M. (2002). Prevalentieonderzoek mensen met een verstandelijke beperking in Nederland. Maastricht: Universiteit Maastricht.

Woittiez, I., Eggink, E., & Ras, M. (2019). Het aantal mensen met een lichte verstandelijke beperking – een schatting. Den Haag: SCP.

World Health Organization (WHO) (2001). ICF: International Classification of Functioning, Disability and Health. Geneva: WHO Press.